

רותקו – קורות חייה מסופרים לרחל מצר, תמלול נירה פנסו יולי 2020

24.5.1989, חדר משפחת קגל, מזג אויר טוב, אני עומדת לענות על השאלות של רחל מצר, השאלה הראשונה – מוצאי, בית אבי.

נולדתי ב-1926 בעיירה קטנה בדרום מורביה, בין עיר המחוז ברנו לבין וינה. כלומר זה שטח שרוב האוכלוסייה דיברה בו גרמנית, והיהודים – כל תרבותם הייתה גרמנית. זה היה אזור שנקרא סודטים, שהיטלר סיפח חצי שנה לפני שהוא פלש לפראג. העיירה הייתה קטנה, מימי הביניים, עם קהילה יהודית גדולה. באירופה היהודים התרכזו הרבה בעיירות קטנות, וריכוזו בידיהם את כל המסחר. הענף שאבי עסק בו היה שייך למכונות חקלאיות שהלך והתפתח לאורך 400 שנה. יש לנו אילן יוחסין שמגיע ל1650 בערך, כאשר אותו סב עתיק קיבל רישיון לעסוק במלאכת כפיים. הוא היה מסגר ונפח, היהודי אולי הראשון בממלכה, כי כל המקצועות האלה היו אסורים על היהודים. לכן היהודים היו כולם בנקאים ועסקנים למיניהם ולא עסקו בעבודת כפיים ולא בחקלאות. אבל אותו סבא-סבא-סבא שלי היה מסגר, וממנו התפתח לאט-לאט מפעל לתפארת, כאשר אבי, שכבר למד הנדסת מכונות סיפק מכונות. אז לא היה מקובל לייבא מכונות למפעלים. המפעל של משפחתי עשו את המכונות. מכונות לקציר, לדייש, עשו אותן במפעל, כאשר המפעל כלל נגריה ומסגריה ואבא שלי תכנן את המכונות וסיפק אותן לכול האיכרים שבעיירות הקטנות באזור. זה אזור גדול מאוד, אזור פורה חקלאי והאיכרים קנו את המכונות אצל אבא שלי. הוא תמיד בימי ראשון היה לוקח אותי, הייתה לו מכונת פטרה, פטרה זה בית חרושת צ'כי למכונות. לא לכול אחד הייתה מכונת, זה היה נדיר, ולאבא הייתה מכונת כזאת. זה נראה בערך כמו ג'יפ היום. המכונת הזאת הייתה לו במשך לפחות 15 שנה. בימי ראשון, כשהמפעל היה סגור הוא נהג לעשות סבב בכפרים ולראות איך פועלות המכונות שלו, אם צריך תיקונים, אם כולם מבסוטים, הוא תמיד היה לוקח אותי אתו לאיכרים האלה והיו חוויות מאוד נחמדות. קיבלו אותנו בכבוד גדול ובכיבוד רציני. עשינו פיקניקים בחוץ בנופים. היה נחמד. אני הייתי בת יחידה כמו אצל הרבה יהודים מהשכבה האמידה. היה מקובל שיש רק ילד אחד. זה היה במודה. אבא שלי רצה הרבה ילדים ואימא בשום אופן לא. אימא שלי מאוד חששה שמא אני אקנא, או שמא תצטרך לחלק את אהבתה בין כמה ילדים. לכן היא בשום אופן לא רצתה יותר ילדים ואני יודעת שעל זה הלכו הרבה מחלוקות בין אבא לאימא. בדיעבד אולי, אם להתחשב בעובדה שנולדתי ראשונה, שנה לאחר חתונתם של הורי, אם היו לי אחים צעירים בזמן המלחמה, אני זכיתי לעלות לארץ בגיל 13, אבל אם היו צעירים ממני ודאי לא היו זוכים. ותכף נגיע לזה.

אז ככה, הייתי בת יחידה עם כל המשתמע מזה, לא פינקו אותי אבל זכיתי להרבה תשומת לב ובעצם מצד שני אבד לי הרבה בילדות. זאת אומרת, הייתי בין מבוגרים וילדות של קונצים וצחוקים ושובבות לא זכורה לי. מגיל 7-8 הצטרפתי למכבי התעמלות ולמכבי הצעיר תנועת הנוער ושם באמת היו לנו פעילויות נחמדות וטיולים אבל סך הכול אותו הווי של בית גדול עם משפחה וילדים זה לא זכיתי. מבחינה זו לא הייתה לי ילדות רגילה. אבי עסק בעיקר במפעל שלו ומי שעסק בחינוך שלי היו בעיקר אומנות. עד גיל 9 תמיד הייתה לי אומנות. זה היה מקובל ככה, וזה היה מאוד תמוה כי לאימא לא הייתה הרבה עבודה. היו לה חברות, והן ישבו הרבה יחד, והסתובבו בחנויות, אימא עזרה קצת בבישול, כי הייתה מבשלת לחוד, ועוזרת לחוד ואומנת לחוד. אתי היא עסקה כשהתחלתי ללמוד אז היה אכפת לה מאוד מה הולך אבל בחינוך הישיר שלי בגיל הרך זכורות לי בעיקר האומנות. זה היה מקובל ככה והיום כמובן אנחנו מאוד מבקרים את הצורה הזאת. כי אותן אומנות אחרי הכול היו נשים צעירות, די פרימיטיביות,

ש.: משכילות?

שהרבה הזינו אותי ואת החברים שלי, שהיו באותו מעמד - בסיפורי משרתות...

(פה חסר חלק על תהליך קבלת החלטה על עלייה לארץ, נ.פ.)

...בפראג ירדנו דרך אוסטריה, איטליה, טרייסט, זה בגבול היוגוסלבי ועלינו לאנייה "פלשתינה". היו שלוש אניות איטלקיות: פלשתינה, גלילאה וירוזלם. אלה היו אניות איטלקיות עם צוות איטלקי, המלצרים היו איטלקים ועוד שמור לי כרטיס אחד של התפריט היומי – משהו לא נורמלי. שם היה נחמד מאוד. ושם על האנייה נפגשתי עם בינה ולא. הן גם היו בעלייה הזאת. לא הכרתי אותן אבל עשינו היכרות שם. הן בארבע שנים גדולות ממני. אני הייתי ילדה, הן היו בוגרות, הן היו כבר מעבר לגיל נוער, במשק פועלות. הן הלכו לרחל ינאית בתלפיות. זכור לי שלבינה חגגו יום הולדת. זה היה באפריל, והיא הקריאה איזשהו שיר על ילד שלא נולד, איזו אישה שהפילה ואני ניגשתי אחר כך אליה ושאלתי אותה, תגיד, מה זה להפיל? אז היא אמרה את עוד תינוקת את לא מבינה. לא הכרתי אותה מקרוב. כשבאתי ב-1944, כחמש שנים לאחר מכן, עם עוד שני בחורים לעזור, מכפר החורש, אז לאה נויורט ישבה על יד הנוקטה, שם כל החברים ישבו בערב כשהיה חם. אז כל הבנים ישבו שם לנוח אחרי הצהריים, סיאסטה כזאת. ירדתי מהאוטובוס היא ישר הכירה אותי וניגשה אלי, כן. וגם בינה.

על האנייה הייתה לנו קצת מחלת ים, אבל בסך הכול היו לנו כמה ימים יפים מאוד של נסיעה. הגענו ארצה חיכו לנו, נציג של העלייה, זאת אומרת נציג של בן-שמן, של כפר הנוער חיכה לנו. ונסענו. זה היה בשנות המאורעות 1936-1939, ובן-שמן היה בגבול של כפרים מאוד-מאוד אגרסיביים, כן? למשל בית נבאלה, ועוד שורה של כפרים. בן-שמן הייתה מכותרת. בקיצור נסענו כבר עם אוטו משוריין, עם פשפשים קטנים, ככה הייתה הקבלה שלנו בארץ. ירדנו בחוף-יפו-תל-אביב, וערבים הורידו אותנו בסירות קטנות. ערבים במכנסי מוחמד הורידו אותנו מהאנייה לסירות קטנות. משם נסענו לרחוב העלייה לאכול מרק פירות. זה היה אלוהי בעיני, הארוחה הראשונה בארץ ישראל – מרק פירות. אמרו לנו שזה המאכל הלאומי. בינתיים, באנייה הכרתי גם את הילדים האחרים שבאו מפראג ומווינה, היינו קבוצה שלמה. ככה הגענו לכפר הנוער, לפנות ערב. ארבעים הילדים שהיו את הקבוצה הגיעו במשך כשבועיים, זה לא שכולנו הגענו באותה אנייה. אז כבר היו כמה ילדים שהגיעו לפנינו, והגיעו גם אחרינו. והם חיכו לנו, זו הייתה קבוצה מאוד טובה כי זו הייתה קבוצה נבחרת. הוא בחר אותנו, בפירוש. מהר מאוד נרקמה ידידות. הבדידות שהילד הזה סיפר עליה – אני לא הרגשתי אותה ככה. אני נהייתי מהקבוצה, מרוח החברות בקבוצה, והייתי עוד בהתכתבות מאוד אינטנסיבית עם ההורים, לפחות פעמיים שלוש בשבוע. וגם קיבלתי בשנה הראשונה. לאחר מכן זה הלך דרך הצלב האדום, קודם דרך מכרים בהונגריה, לפני שלטון הנאצים. זה כבר היה אחרי פרץ המלחמה, כי המלחמה פרצה בספטמבר, זאת אומרת חצי שנה אחרי שהגענו לארץ. כשהונגריה נחסמה הם כתבו לי דרך הצלב האדום, עד שנת 1942 קיבלתי מכתבים. בסוף היו אלה משפטים בודדים, אבל ידעתי עליהם. עד שהם הגיעו לטרנזשטאט. כמו כל יהודי צ'כוסלובקיה. הם נשלחו כולם בסוף 2-1941 ומאז היינו מנותקים, לא ידענו כלום. ב-1943 התחילו להגיע הידיעות המזוועות על מחנות הריכוז, על הגזים, על הרצח. איכשהו בלבי קיננה אמונה שההורים יצאו מזה, לא יודעת למה. יחד עם זה היינו כמובן מאוד מודאגים. רבים מאתנו התגייסו לבריגדה, אבל זה יצר התנגדות כי זה הרס גרעינים. כל גרעין דאז היה אמור לעלות להתיישבות, כלומר כל גרעין שנהרס זה קיבוץ אחד פחות. בקיצור – בבן שמן היינו חצי שנה יחד, עד שלמדנו עברית, ואז חילקו אותנו בין קבוצות הצברים, היו שם ארבע קבוצות וחילקו אותנו שנתערב עם הצברים, שהם היו כולם או ממשפחות גרושות, כמו כיום, מי שהולך למוסדות. או יתומים, כל מיני. הצברים קיבלו אותנו מאוד לא יפה. זה היה מעורב, חצי קנאה, וחי הרגשת עליונות. קנאה כי אנחנו היינו בעלי תרבות וידע הרבה יותר מהם, כולנו אהבנו קריאה של ספרות קלאסית, והידע הכללי שלנו בגיל 13 אי אפשר להשוות אותו היום לילדים בני 17. אם אני נניח חושבת על הנכדים שלי,

התאומים, כן? בני 17 היום. מה הם קראו ומה הם יודעים? בהיסטוריה, בגיאוגרפיה, ידע כללי בתרבות, זה רחוק ממה שאנחנו ידענו כשהיינו בני 13.

(חסר קטע נ.פ.)

...אנחנו היינו המבצע החינוכי שלו, כי היינו קבוצה ראשונה של ילדים שהגיעו בלי הורים, והמבצע השני שלו היה ילדי טהרן. המדריכים בהחלט העניקו לנו ככל יכולתם ובן שמן עצמה הייתה יוצאת דופן. כיום היא אחת מכפרי הנוער הרגילים אבל אז זה היה מן ריכוז בלתי רגיל של תרבות. וחינוך – היה שם מה זה חינוך מוזיקלי, ומסורת של חגים וריקודים וחוגים כל ערב בספרות ובאמנות. לא יאומן איזה ריכוז של בני אדם היו שם. מאידך גם הרקע האידיאולוגי של בן-שמן, כל גדולי הכפר אנשי ברית שלום. ברית שלום זה בעצם כמו שלום עכשיו אבל בדרג פילוסופי הרבה יותר גבוה. זה היה מגנס, ודוקטור ליימן וארנסט סימון הידוע, הפרופסור. הם לא כולם חיו בבן שמן אבל כולם היו חבורה אחת של פילוסופים יוצאי גרמניה, שהאמינו שלארץ הזאת יש עתיד אך ורק אם שני העמים ישלימו. שצריך לעשות את כל המאמצים להתיידד עם הערבים ולקרב אותם. אנחנו למדנו ערבית, ניסו להפגיש אותנו הרבה עם הנוער הערבי, בחגים דוקטור לימן תמיד הזמין נציגים של ערבים להיות אתנו. עשו ניסיונות. זה שהיום לדאבוננו אנחנו חיים בתקופה הפוכה וכל הישג לאורך 50 שנה הולך לאיבוד יום-יום זה נורא עצוב לראות. זאת אומרת, מי שחי בתקופה ההיא, עם החלומות, דווקא שלום עכשיו הזכירו את זה. היה רב-שיח לפני יומיים, בין רפול לבגין יוסי ביילין ודדי צוקר ולרעה הזכירו את ברית שלום, שזו הרעה החולה שהולידה את שלום עכשיו, כקונטרה לרוויזיוניסטים. הרוויזיוניסטים בעינינו אז היו מוקצה מחמת מיאוס. אנחנו שנאנו אותם, כמעט יותר מאשר את הערבים. זאת אומרת, היינו ממש עיוורי שנהא משני הכיוונים. גם לאחר מכן, כשנכנסנו להגנה, וזה סיפור ארוך, איך הכניסו אותנו. אז לאצ"ל וללח"י, ממולנו, היו התנגדויות כל כך עמוקות שאנחנו ניזונים מזה עד היום הזה. קשה להשתחרר מהגלים התת-קרקעיים שנשבו אז.

בן-שמן העניקה לנו חברתית ותרבותית המון. הייתי שם שנתיים, כיתה ח ו-ט ואז עברתי לבית ספר חקלאי, גם הוא בבן שמן, לשנתיים. כלומר הגענו באפריל 1939 ועזבנו במאי-יוני 1943. ארבע שנים. אז כבר עזבנו כגרעין לקראת התיישבות ואז הלכנו לשנה לכפר החורש, בשביל להציל את כפר החורש, כביכול. כי הם לא קמו לעבודה, והם היו חברה שהתפוררה. חשבו שחברת נוער במקום כזה יתנו רוח חדשה. איפה? אנחנו קמנו כל בוקר בשש ואלה הופיעו בתשע. את יודעת, ברגע שמוסר העבודה מתחיל לרדת אז הכול נהרס. זה סיפור עצוב, כן. העיקר, אז מכפר החורש, שם היינו גוף גדול של 80-90 חברה, וחבר'ה רציניים מאוד, ארבע חברות נוער. באמת חבר'ה נהדרים.

חוליות – 1944. אז משמה ומעוד גרעין כזה שלחו לחוליות לעזרה. כי כאן כשלושים אחוז של התושבים שכבו עם קדחת ושלושים אחוז אחרים טיפלו בהם, כלומר לא היה מי שיחזיק את המשק. ובאנו תמיד בחילופים מכל גרעין שלושה-ארבעה לעזור. זה היה באפריל-מאי 1944. בשנה האחרונה של מלחמת העולם. אני באתי עם שני בני גרעין מכפר החורש. היינו צריכים להביא אתנו מיטות כי לא היו להם מיטות כאן, אל תשאלו. הם היו קמצנים כאן זה לא יתואר. היינו צריכים לסחוב אתנו על האוטובוס של שרות החולה, ככה: עם עגלה מכפר החורש סחבנו מיטות אתנו לכביש נצרת-טבריה, שם העמסנו את המיטות על אוטובוס שנסע לטבריה, הורדנו את המיטות, העמסנו אותן על אוטובוס של שרות החולה ובאנו הנה. זהו. באנו הנה כל אחד עם מגבת ובגדי עבודה ופה הם מאוד הרשימו אותנו. היו חברה חלוצית וחבר'ה מאוד נחמדים. קיבלו אותנו נורא נחמד. אני זכיתי למלוא ההתלהבות כי הייתי בת צעירה בארבע שנים מהאנשים שישבו פה. הבנים קיבלו אוהל או חדרון ואני קיבלתי פינה. פינה קטנה של צריף שכבר איננו, על יד המתפרה. למחרת בבוקר הראו לנו את המשק וסדרו אותנו בעבודה. מי שהראה לנו את המשק היה שלמה קגל והוא נורא מצא חן בעיני.

האמת שהיה לי חבר שם בכפר החורש אבל היו לי כוונות להיפרד ממנו ולא ידעתי איך. עכשיו הייתה לי הזדמנות להיפרד ממנו. הוא לא רצה להיפרד ממני וחשב שאנחנו אוטוטו הולכים להתחתן. אבל אני לא רציתי. שמתי עין על שלמה, נכון, מהיום הראשון. הוא היה רווק. התפלאתי שהוא רווק כי רוב החבר'ה היו או נשואים או עם חברות. הוא ניהל את הבניין ואותנו סידרו בחקלאות. אני עבדתי עם פרדות, עם מגוב בחציר, בתבואה וגם בדילול תירס. היה נהדר. היו את המקלחות בנחל וכל מה שאנחנו מכירים. בערבים הזמינו אותנו לשוחח עם החברים. הייתה חברות מאוד נחמדה בערב תמיד נאספו בחדר האוכל הישן, מבררים שעועית לקראת היום הבא. הייתה מנורת לוקס. בשנה הזו כבר הכניסו חשמל עם גנרטור. אבל כשבאנו עוד לא היה. היו מנורות נפט ולוקסים. ביקשתי את שלמה שילמד אותי לרכב. היו כאן שתי סוסות, מריליס ועוד אחת. הוא אמר אוקי אז בשבת בואי נלמד לרכב. לא היו לו כוונות ולי לא אבל בהחלט רציתי ללמוד לרכב. זאת הייתה תקופה חלוצית כזאת, את יודעת... אבל שני הבחורים שבאו אתי כבר חשדו ונהיו ברוגז אתי. הם ניתקו מגע. הם חשבו שאני לא רוצה לחזור לשם, וכבר דיווחו שאני מתיידדת כאן עם בחור אחד. היינו כאן ארבעה שבועות. באחד במאי קבענו להיות ידידים, שלמה ואני. באנו בתחילת אפריל והיינו כאן שישה שבועות בערך. בקיצור שבועיים אחרי זה חזרנו לגזר, לא לכפר החורש. חזרנו עם המיטות ועם הפקלאות ומאז שלמה תמיד בא לבקר אותי, ואני אותו. היה לנו וויכוח נצחי אם הוא יבוא אלינו או שאני אבוא הנה. בעקבות הוויכוח הזה אנחנו החלטנו שאנחנו נפרדים, בערך בחנוכה. די, אין כוח. הוא לא רוצה לעזוב שם, אני לא רוצה לעזוב כאן, נפרדים. למרות שהיה ברור שאם משהו צריך להיפרד מהחברה שלו זו הייתי אני, למרות שהייתי מאוד מעורה, חשבת שהיא ביתר קושי יסתגל לחברה חדשה מאשר אני. אחר כך התחתנו מירצ'יק ואברי. זה היה בפברואר. הוא היה בצבא הבריטי ובא לחופשה, והם התחתנו. הזמינו אותי לחתונה. היינו אז בחדרה. בחורף עברנו לחדרה להכשרה לקראת התיישבות. אז שלמה כבר בא לבקר אותי בחדרה. שלמה ואני ניתקנו קשר לאיזה חודש-חודשיים שלושה. הם הזמינו אותי לחתונה, ואברי כתב לי מכתב מאוד מרגש שלא לעזוב את שלמה, שזה יהיה שיגעון. כזה בחור, יש לי את המכתב, מכתב פנטסטי. בקיצור – אני באתי לחתונה ואנחנו התפייסנו וקבענו שאני עוברת הנה בתחילת מאי, בדיוק בסוף מלחמת העולם. וכך היה.

עברתי הנה, המלחמה נגמרה בשבוע הראשון של מאי, ואז עברתי הנה. עם מיטה, אל תשאלו. וחוף מזה את כל הבגדים, והיו לי כל כך הרבה דברים טובים, השארתי בחדרה במחסן המשותף. באתי הנה ממש עם כלום. עם מינימום. שני סדינים ואיזה שמיכה. אל תשאלו, כמו נדוניה של כלה היו לי שם דברים. הכול נשאר שם. בסוף הערבים בכיבוש גזר לקחו הכול כמובן. באתי בתחילת מאי, בסוף מאי קיבלתי מכתב מבן שמן, סימן חיים ראשון מאימא שלי. היא ידעה שאני בבן-שמן ולא ידעה מה קרה הלאה. אז היא כתבה לבן-שמן, הם וידאו שאני פה ושלחו כמה שורות שהיא עוד בטרזנשטאט עם סבתא, ומקווים שאבא יחזור מהמחנות והיא עוד לא יודעת מה קורה. והיא פגשה חייל מהבריגדה שהיה אתי בבן-שמן. והוא ככה, איכשהו, העביר את המכתב. הרי אז חיילי הבריגדה עם המגן-דוד באו למחנות וגם לטרזנשטאט הגיעו, והיא שאלה כל מי שראתה עם המגן דוד אם מכירים אותי. ופגשה אחד שהכיר אותי. היא ידעה שאני בבן שמן ובכל אופן היו מעבירים לי, כי היו שם עוד כל המדריכים וכל הצוות. כמובן. בן שמן התפזרה אחרי מלחמת השחרור. היו קרבות קשים והכפר נפל לידי הירדנים לכמה ימים ואז התפזרו לנעורים והדסים, ממדריכי בן-שמן. כל הכפרים, מכמורת, הדסים, נעורים נוסדו על ידי מדריכים שהיו קודם בבן-שמן.

מיד פנינו לממשל הבריטי, לבקש סרטיפיקאט בשביל אימא. קיבלנו אותו אחרי חצי שנה, והיא עלתה ב-1946. שנה וחצי אחרי שהגעתי, והייתי כבר בהריון עם מיכל. התחתנתי ב-20 ביוני, אז גרנו בסוכה המפורסמת. באותו שבוע שהתחתנתי הגיעה הודעה מאימא, הודיעו לה שאבא מת בדרך מאושוויץ. זה היה נורא. נורא עצוב, המכתב הזה. באו שני בחורים שליוו

את אבא, שהיו גם במסע הזה, צעירים שהיו אחר כך חברי נאות. הם סיפרו לה שעבדו אתו בבירקנאו, זה מחנה עבודה על יד אושוויץ, הוא ניהל שם איזה מפעלים ומאוד אהבו אותו. ובדרך חזרה, במסעות הרעב, קרוב לגבול הצ'כי, שלחו אותו בלי אוכל בדרכים הקשות. היו להם עגלות וריקשות מהאיכרים כנראה. והציעו לו לקחת אותו בעגלה כזאת, כשראו שהוא הולך להיגמר. אבל הוא בשום אופן לא הסכים ונפל ומת בדרך. על אדמת צ'כיה. את ההודעה הזו קיבלתי או ממש אחרי החתונה או לפני, אבל ממש סביב החתונה.

החתונה הייתה ממש נחמדה. באותו זמן לא היה נהוג שאנשים נוסעים בארץ. למשל החברה שלי מגזר שבאמת עד היום אנחנו חברים טובים – אף אחד לא בא לחתונה. זה לא היה נהוג. לא היו נוסעים, נורא מוזר. רק באמת הייתה לי דודה אחת, אחר כך ירדה לאוסטרליה, אשתו של הדוד הרשע שהעביר את היהלומים, שהיא הגיעה לחתונה. היא באמת הגיעה והייתה פה יומיים אתנו, זאת אחות של אבא שלי. היא כבר גם נפטרה מזמן.

החתונה הייתה נורא נחמדה. זה היה בסוף יוני. אז הואילו, הדודה קנתה לי בד ואימא של אניטה תפרה לי שמלה. בטח שיש לי תמונות. ודאי. החופה הייתה במטולה, כי הרבי לא היה בא לקיבוצים, אלא אנחנו באנו אליו. זה היה השוחט של מטולה. היה יום חמסין, זה היה 20 ביוני, היה חמסין כבד והפרדות שנסענו איתן הגיעו רק עד כפר גלעדי. יותר הן לא יכלו לסחוב. היינו 4 בחורים, כן, להחזיק את החופה, לא, אברי היה בצבא. היו צבי איידלמן שאת לא מכירה, ויענקלה וויינברגר את גם לא מכירה, וחנקום חבר שלנו ומי היה הרביעי? משה שטרק אני חושבת. אני כבר לא זוכרת, יש לי תמונות. היינו צריכים מלמטה, מכפר גלעדי לעלות באמצע היום ברגל עד מטולה. סחב אותי, יש לי צילום עד היום איך שלמה סחב אותי ביד למטולה. כולנו ככה הלכנו ברגל. הגענו אליו – הוא עוד שחט. היה מלא דם, מלא נוצות בחצר, ככה הו חיתן אותנו, וחזרנו למשק.

היה ככה שולחן ערוך בחדר האוכל, עם אוכל קצת יותר טוב בשביל המחותנים, והם קיבלו אותנו מאוד יפה ובערב הייתה מסיבה יפה, נחמדה, כן. עשו מסיבות נחמדות, מצחיקות כאלה, עם כל מיני בדיחות וריקודים. היה נחמד. כמה שזכור לי.

אני עבדתי בחקלאות. הייתי מושבעת על העבודה הזאת בשום אופן לא רציתי לנטוש את העבודה. אחר כך לחצו עלי שצריך במטבח ואני מאוד באי-רצון, ממש נעלבתי שצריך לעזוב את החקלאות. אחר כך נכנסתי להריון עם מיכל. פעם אחת קדחתי. זה היה באמצע החורף וזה היה נורא מוזר. קדחת קשה. אה, זה סיפור אחר, התפשטתי בשביל להחליף בגדים. שלמה קדח הכי הרבה בעמק הזה. שלמה קדח 17 פעמים. כבר היה מומחה לקדחת. תמיד ידע שעה קודם שההתקף עומד לבוא. ואז הוא מיהר הביתה אם הוא היה בשדות או בנסיעה. ואז הוא מיהר להגיע הביתה לפני הקדחת כי את מתעלפת, את לא שולטת בכלל במה שהולך. אני קדחתי קדחת נורא קשה עם חום גבוה, קרוב ל-42. נורא פנטזתי. איזה סיפורים, אני זוכרת את זה כמו עכשיו. אני הולכת במדבר, וקיללתי וכעסתי, ואיזה חום נורא.

אנחנו גרנו בסוכה אז. משונה אבל קיבלתי את הקדחת בחורף, ותמיד שלושה ימים בחורף המים גאו בסוכה, ושלמה היה צריך בידיים לקחת אותי לחדר בשביל שאני לא אשחה שם בתוך המים שעלו בתוך הסוכה. בסוכה גרנו שנה וחצי, עד שמיכל נולדה. אחר כך זה עבר לראובן גדרון עם אשתו הראשונה. איך קראו לה? רחל אני חושבת. הייתה לו אישה אחרת, כן. בלי ילדים. היא אחר כך התחתנה עם חבר אחר. הם גרו אחרינו בסוכה הזאת.

אחרי שמיכל נולדה עבדתי במטבח איזשהו זמן ואחר כך חזרתי לגן הירק. נורא אהבתי חקלאות. ואז התקרבונו למלחמת השחרור. אימא הגיעה כשהייתי בחודש השלישי ועדיין גרנו בסוכה. בסוכה גרנו עד הלידה. עד חודש לפני הלידה.

אימא הגיעה באנייה, חיכינו לה, הייתי בחודש השלישי, חיכינו בחיפה. אני נורא הקאתי, הרגשתי רע מאוד והיא לא הבינה מה הילדה הזאת מקיאה. היא בשום אופן לא תיארה

לעצמה שהיא כבר תהיה סבתא, היא הייתה בת 42. היה לה נורא משונה בכלל שאני נשואה. היא עזבה ילדה בת 13 ועכשיו אני אישה נשואה עם תינוק בבטן. עדיין גרנו בסוכה, ואני – במחשבה שלי הסוכה הייתה הדבר הכי יפה שבעולם. משהו לא מהעולם הזה. חשבתי שאימא נורא תתלהב והיא כל כך נדהמה, מסכנה, מהסוכה. למרות שהכנתי אותה בדרך, כאילו שזה ארמון. כשהגיעה היא חשבה שזו סוכה של כלבים, מלונת כלבים, משהו כזה. טוב, היא לא גרה אתנו. היא קיבלה בהתחלה חדרון, איפה עכשיו המרפאה. בהתחלה כשהיא באה, רצו להכניס שתי סבתות יחד והיא לא רצתה. אני אמרתי על גופתי המתה, אני לא מוכנה שאימא תגור עם עוד מישהו אחרי המחנות. אנחנו נגור באוהל ואימא תקבל חדר. וכך באמת היה. אנחנו גרנו עוד שנה באוהל, הקדחת בינתיים הודברה בדי די טי, ואז קנו אוהלים. אוהלים וסוכות בקיץ, ובחורף באוהלים. ואחר כך התחילו לבנות באבן. הסבתות הראשונות היו אימא ון-דם ואימא ון סקסן, אימא של חיים סלע. היא הגיעה מרכבות המוות כמו מוזלמן, 35 ק"ג. אחר כך הגיעה גם אימא של חיה, אימא ון מופס לא זכור לי אם הייתה במחנה. לאט-לאט כל מיני הורים התווספו. סבא שלכם, (רוזנפלד?) לא יודעת מתי הוא בא. על כל פנים לא הסכמנו שהיא תהיה עם עוד מישהו בחדר. ואז בנו איפה שכיום המרפאה בנו ארבעה חדרונים קטנים והיא קיבלה כזה חדרון קטן. היא דיברה מעט מאוד. היא סיפרה מעט מאוד ורק לאורך השנים ככה לאט-לאט זה יצא. האמת שאימא שלי הייתה כל השנים בטרזנשטאט ולא הייתה באושוויץ. כי היא ציירה מאוד יפה והם הצטרפו אותה בשביל לצבוע להם. הרי בטרזנשטאט הם הקימו מחנה לדוגמא בשביל להראות לצלב האדום כמה הם טובים ליהודים. אז הם עשו שם מפעל לצעצועים, וצבעו שם רכבות, כל מיני דברים. והיא עבדה בצביעה. לכן היא הייתה דרושה להם ולא שלחו אותה. הם שלחו את כל אסירי טרזנשטאט חוץ מכמה מאות. את הזקנים הם השאירו במחנה כי היה להם חבל על המקום ברכבות. הם ידעו שהם כבר לא יקימו דור חדש, זאת אומרת לא אכפת להם שהזקנים יישארו בחיים. את אבא שלי כן שלחו, ואימא רצתה להצטרף לאבא. אז אבא התחנן שהיא תישאר ותשמור על סבתא, על אימא שלו. ככה היא ניצלה, כי אחרת היא גם לא הייתה נשארת, את מבינה?

המשלוח ההוא לאושוויץ היה ביום הכיפורים 1944, רובם הלכו ישר לגז. רובם של יהדות צ'כיה הלכו לגז בחצי השנה האחרונה של המלחמה. מאות אלפים. יש הספר הנפלא של רות בונדי – אדלשטיין נגד הזמן. כדאי לך לקרוא. הוא היה יודנראט חיובי. הוא היה בטוח – רק נעבור את הזמן הקשה ונצליח נתגבר. בגמר המלחמה אימא וסבתא חזרו לעיר שלהן ושם חיכתה המשרתת הזקנה ששלושים שנה הייתה אצל סבא וסבתא מצד אימא. שגידלה את אימא מגיל תשע. היא קיבלה אותן בדירתה. היא גם שמרה על הרבה כלים ותכשיטים ושטיחים של המשפחה שלנו והיא טיפלה בהן. אחר כך היא טיפלה בסבתי עד מותה. פעם חזרה אנה הזקנה ומצאה את סבתא מתה בכורסה בגיל שמונים. שלמה עוד זכה להכיר את הסבתא הזאת. כשאימא התחילה לקבל שילומים אז דבר ראשון שהיא עשתה – היא החליטה להביא את אנה הנה כדי שהיא תראה את כולנו. כי אנחנו היינו המשפחה שלה, את מבינה? המשרתת הזאת קודם כל הייתה אישה יוצאת מהכלל, אנה זאת, אישה עם חכמת חיים ונפש, והיא כתבה שירים יפהפיים, לא עם השכלה גבוהה אבל עם כזה מטען נפשי של חכמת איכרים – משהו יוצא מהכלל. והיא הייתה כאן כשעופר היה בן 3-4, זאת אומרת בשנת 1960 בערך. בשנה אחרי זה היא מתה. היא הייתה פה איזה חודשיים, מאוד חולת לב כבר, מיכל הייתה בגיל מצווה, משהו כזה, ענת הייתה בת שמונה ועופר היה בן 3-4, יש לי תמונות ממנה. זאת הייתה ההחלטה של אימא להביא אותה. היא באה יחד עם ההורים של אביבה, הם גם באו לביקור והביאו אותה. אז היא חיכתה לסבתא ולאיימא כשהן חזרו מהמחנות. ואז אימא הייתה שם עוד שנה וחצי בערך עד שהגיעה ארצה, בסתיו 1946.

קלטת חדשה – חיי קיבוץ

באתי ארצה ב-1939, הייתי בת 13. באותו זמן הייתה דרך אחת – בכלל לא היה ספק שכולנו מתחנכים לחקלאות ודרך החיים הנכונה היחידה היא ללכת לקיבוץ, בחבורה. ולא ראינו שום ספקות לגבי האלטרנטיבות, כולל לימודים גבוהים, אלא מי שהיה צריך את זה מבחינת הוראה בקיבוץ. אבל ללכת לאקדמיה סתם ככה או להשתלם באומנות זה בכלל לא היה בא בחשבון. בבן-שמן קיבלתי הכשרה יוצאת מן הכלל, חקלאית. למדנו לעבוד בגיל 14-15, סחבנו על הגב כדי חלב – רק לחשוב על זה, ילדים צעירים כאלה עם 25 ליטר חלב בתוך כד ברזל דרך כל הכפר אז עכשיו אני בכלל לא מבינה איך עשינו את זה. או ארגזים כבדים, בוקסים כאלה של עץ עם כרובית או תפוחי אדמה סחבנו על הגב בשביל להביא את זה למקום האיסוף. בקיצור- עבדתי שם בגן הירק וברפת בעיקר. הלול לא סבלתי בגלל הסירחון של התרנגולות. לעומת זה את הריח של זבל הרפת מאוד אהבתי.

כאשר הגעתי לכפר החורש הייתי שם רועת צאן. שנה שלמה, בעיקר בטלאים הצעירים. היה להם עדר צאן מאוד גדול וגם למדתי לעשות גבינות ועבדתי במחלבה. זה היה עיקר עיסוקי בכפר החורש. אהבתי את זה כי כשהייתי רועת צאן ביערות כפר החורש יכולתי לחלל ולשיר בלי שמישהו שמע כי אני, החוש המוזיקלי שלי שואף לאפס, אבל אני נורא אוהבת לשיר. שם רק הכבשים שמעו את זה ולא הייתה סכנה שמישהו יוכל לצחוק ממני אז לקחתי תמיד חליל אתי וחיללתי ושרתי – לטלאים. וזה היה כיף. רק קצת פחדתי כיוון ששנה לפני זה ערבים הרגו שם את רועה הצאן של כפר החורש, הקודם. וקצת היה לי פחד בלב, זה אני זוכרת. אבל ברוך ה' יצאנו מזה בסדר.

כשהגעתי לחוליות, גם כשהייתי לעזרה פה וגם כשהצטרפתי עבדתי קודם כל בפלחה. כשבאתי לחוליות עבדתי במגוב גדול, ועם פרדות והרגשתי כמו מלך. ממש כמו העגלון של העיירה בימים ההם. למדתי אצל צבי נועם איך לרתום. הוא עשה לי קומפלקסים נוראים כי הוא היה כל כך מהיר, תמיד רץ כמו איילה, ואני בקושי הדבקתי אותו. אבל למדתי אצלו איך רותמים את הפרדות, זה לא ידעתי מקודם ואיך לעבוד על המגוב. ככה איזה שנה אני הייתי מזוהה עם המגוב וכך החברים ראו אותי. והייתי מאוד גאה בעצמי. מאוד הרים את האגו שלי שניתנה לי עבודה כזאת כי היא הייתה חשובה ומרכזית וזה היה טוב מאוד. כאשר יותר מאוחר, אחריי החתונה הייתי צריכה לעבוד פה ושם במטבח, לא שזלזלתי בעבודה במטבח, החקלאות הייתה במרום הפסגה והרגשתי קצת נעלבת שהייתי נאלצת לעבוד פה ושם במשהו אחר.

כשהגיע היום ובאה חברת הנוער (כבר דיברתי על זה, אני חושבת, נכון? שהגיעה חברת נוער ראשונה והיה צריך לעבוד אצלם) אז לא אני הייתי הראשונה שעבדה, אלא אהרון ד. ז"ל ואם הבית הייתה, נדמה לי, רחל הוימן. על כל פנים – הם הגיעו באמצע מלחמת השחרור. אז עמדנו לפתוח בענף חדש במשק, בריכות דגים. אחרי שהם היו פה חצי שנה בערך אהרון היה אמור לקבל על עצמו את ניהול בריכות הדגים, ואת ייסודן. אולי אני טועה, בריכות הדגים היו קיימות שנים לפני כן. אבל יכול להיות שפרשו כמה חברים, אולי היה משבר כלשהו על כל פנים אהרון נקרא לבריכות כמנהל. איך אני יודעת שבריכות היו כבר? הרי הסנדלרייה הנוכחית – הקימו אותה כמעבדה של האזור לבריכות הדגים. לבדיקת הפלנקטון. אברי יוגב היה אז המנהל של הדבר הזה. הוא למד איך לזהות פלנקטון, איך לזהות את טיב המים ובשביל זה הוקם הבית של הסנדלרייה. זאת הייתה מעבדת בריכות הדגים האזורית. זאת אומרת שבריכות היו לנו כבר מראשית המשק, ואני – את היכרותי הראשונה עם שלמה עשינו בשייט בבריכות הדגים ב-1944. זאת אומרת מתחילת המשק היו כאן בריכות דגים.

ושטו עליהן. זה לא כמו עכשיו שהאוכל נזרק אוטומטית מלמעלה אלא שטו בסירות ופיזרו את האוכל. וכל זוג רומנטי היה מבלה את שקיעת השמש בשייט בסירות. שלמה היה שר לי תמיד שירים רוסיים בהתלהבות רבה, בשייט על הסירות.

בקיצור – הבריכות היו ואהרון היה צריך לעבור לעבוד שם, לא הייתה ברירה ואז פנו אלי לקבל את ההוראה בחברת הנוער הראשונה. הם היו בסך הכול מספר שנים קטן מאוד צעירים ממני, החניכים. אני הייתי בת 23 והם היו בני 18. נו, ברכה, ברכה גלטר הייתה מהחברה הזאת. הם היו 4-5 שנים צעירים ממני והעסק הזה היה לי קצת לא נוח, כי היו בחורים מאוד גדולים וכולי. קודם כל נעלבתי מאוד איך חושבים לנשל אותי מהחקלאות. איך עולה רעיון כזה על דעתם של החברים, שאני אלך להוראה. מה פתאום? זה מקצוע של צווארון לבן, מקצוע שאף פעם לא חשבתי עליו. למרות שלפני חודש ביקרתי אצל בת שהייתה אתי בבן שמן, 48 שנים לא ראיתי אותה ובכנס בן-שמן פגשתי אותה לראשונה והיא לא עזבה אותי בכנס הזה. אמרה לי כמה בילדותנו היא העריצה אותי והייתי בשבילה דגם, שהיא נורא רוצה שניפגש ונספר את תולדות החיים ואני באמת ביקרתי אותה בתל אביב, עכשיו בהזדמנות שהייתי לפני שלושה שבועות, היה מאוד נחמד. היא סיפרה לי שאז, בבן-שמן, כשהיינו ילדים כשהיא הצטרפה מישהו שיסביר לה חומר בלימודים שלא הבינה תמיד פנתה אלי. שהיה לי כושר הסברה יוצא מהכלל והיא מתפלאת איך לא נהייתי מורה. אני אף פעם לא הייתי מודעת לזה בנעוריי, לא עלה על דעתי. לכן ממש היה מאבק קשה אתי כדי שאסכים לקבל את חברת הנוער אבל בסך הכול הבנתי שזה באמת הגיוני שאני האיש כי אני קיבלתי לימודי עברית מאוד מסודרים בבן-שמן, והיסוד שלי, והידע בספרות, בתנ"ך, בכל מיני שטחים היה בהחלט רחב יותר מאשר של מרב החברים. למשל כל העולים המבוגרים מווינה ומהולנד, הם לא עברו כאלה בתי ספר יסודיים כמוני. הבנתי שאין ברירה. ואני צריכה להגיד מבלי להשוויץ, שלאורך כל החיים אני תמיד עשיתי מה שהבנתי שאין ברירה ואני צריכה לעשות. אז זה מה שעשיתי גם אז.

התחלתי להורות אותם בלי שום הכשרה, פשוט עם כמה ספרים וקצת תדרוך של אהרון ד שהוא באמת היה אדם חכם יוצא מהכלל עם ידע רחב ביותר. הוא סיפק לי ספרים וקצת ישב אתי. לימדתי אותם עד כמה שידי השיגה. זה היה אחרי מלחמת השחרור, מיכל כבר הייתה בת שנה וחצי-שנתיים, ב-1949, ואז, כשהם גמרו את תקופת היותם פה, חברת הנוער הראשונה, והבנתי שאני את המקצוע הזה אמשיך גם בעתיד לבוא אז החלטתי אם לעסוק בזה הלאה אז אני מוכרחה ללמוד. באותם ימים היה קיים בירושלים סמינר עליית הנוער שהוא בהחלט היה סמינר ברמה גבוהה ביותר אז, סמינר מורים באותו זמן לא יכול היה להשתוות אתו. שם היו הפרופסורים שאחר כך החזיקו את האוניברסיטאות. פניתי למשק וביקשתי שיאפשרו לי ללמוד שנה וחצי בירושלים. היו לי כמובן לבטים קשים ביותר לגבי עצמי, במשפחה, ושלמה מאוד-מאוד עודד אותי. הוא אמר שהוא יסתדר עם מיכל, ואימא שלי הייתה פה.

אימא הייתה פה והיא הייתה מאוד מעורה במשפחה, לפעמים יותר מידי, אבל זה עזר לנו לאורך כל הדרך, ללא ספק. אנחנו היינו בשבילה כל מה שהיה לה. הילדים שלי היו מאוד קשורים אליה ככה שהעניינים איכשהו הסתדרו. המשק אישר לי את היציאה ללימודים. בשנת 1949-50 שהייתי בירושלים. מחצית הסמינר היה הומניסטי. היה קורס יוצא מן הכלל וגם חברה שהייתה שם, עד היום יש לי קשר עם חלק מהם וזאת הייתה חבורה רצינית ביותר כי באותם הימים מדריכי עליית הנוער היו בהחלט מהאנשים הטובים ביותר במשקים. וכולם היו אנשי משקים. באמצע הסמינר, באופן חד פעמי התקיים קורס של שנה באוניברסיטה העברית למורים בביוולוגיה של עליית הנוער. החלטתי להשתתף בנושא הזה. שם קיבלנו בצורה מרוכזת ביותר כ-20 שעות ביממה, כולל מעבדות גם.

חברת הנוער גור אריה

(חסר)...את מיטב ה... כולם, או רובם הגדול היו ממעברות, רובם הגדול מעדות המזרח, בני עולים שבאו בעלייה המונית מצפון אפריקה, מפרס, מעירק, מארצות ערב בעיקר. המפקח בעליית הנוער היה אריה אפלל והמנהל של עליית הנוער בחיפה היה בר-נצר. גם הוא נפטר בינתיים. הם מאוד פקפקו אם אני לא מבוגרת מדי בשביל לקבל עליית נוער. זה היה ב-1955, הייתי בסך הכול בת 29, נראה להם שלא יהיה לי הכוח הפיזי שצריך לעסק הזה. אבל אני ראיתי את זה ממש בתור יעוד חיי ודי צחקתי מהרעיון שאני מבוגרת מדי, ושכנעתי אותם. הם השתכנעו, ברוך השם, וגם שכנעתי את המשק, כי המשק לא קיבל את זה בקלות לקלוט חברת נוער, שבסך הכול זו הייתה הוצאה אדירה למשק ורק חלק קטן כוסה על ידי התקציבים של עליית הנוער. זה היה מפעל ציוני טהור, בהחלט. למרות שהמגמות היו שהילדים ייקלטו אחר כך כחברים במשק אבל זה היה חלום באספמיה מכיוון שמהחברות בזמן הזה מעט מאוד נקלטו במשקים. פשוט מאי-התאמה לצורת החיים הזאת.

בו בזמן שכל הקיבוצים בשנות הארבעים הוקמו על ידי בוגרי עליית הנוער, רוב רובם של הקיבוצים, חוץ מהקיבוצים הישראליים שהם תולדה של הצופים – גונן יפתח ומעין ברוך – אני חושבת שרוב הקיבוצים בארץ שהוקמו אחרי חומה ומגדל הם תולדה של אנשי עליית הנוער. אבל זה כבר לא התאים לעלייה ההמונית של שנות החמישים ובמשק היו די מודעים לזה, ולכן הבינו שהולכים לעשות כאן מפעל ציוני פרופר ולא כל כך התלהבו מהרעיון. אני די התעקשתי והצלחתי לשכנע גם את הצד הזה. הקמתי צוות, שאני חושבת שעד היום זה היה אחד הצוותים הטובים שהיו לעבודה משותפת. רחל הוימן הייתה אם הבית הוותיקה. היא הייתה בת 50, לנו היא נראתה בת 80. אימא בכרך שהייתה אז בת 70 בוודאי, הייתה התופרת שלנו, היא הייתה הסבתא רבא של הילדים, כאילו. אסתר ק'ה הייתה המטפלת הצעירה, היא הייתה בת 25 (היא הייתה בת 20, נ.פ) אני הייתי המורה המדריכה הראשית ועל ידי עבד תקופה מסוימת אליהו עמידור ולאחר מכן יצחק פימנטל. כך עד סוף החברה. זה היה צוות הומוגני יוצא מהכלל ושיתוף הפעולה היה באמת פנטסטי. היה לזה דימוי של משפחה עם כל המרכיבים. היה לנו מגע כל כך אינטנסיבי, אנחנו בינו. כל יום ב-10 הייתה לנו ישיבת צוות תוך כדי שתיית קפה במועדון של הצוות, איפה שהיה הצריך המרוחק, הדרומי. איפה שהייתה גם המתפרה. כל פעם שהיה צריך לברר משהו עם ילד אז קראנו לו לשם פנימה ובררנו. באותה הזדמנות היה גם דיווח יומי וליבון בעיות. לא היה לנו כל צורך לקיים ישיבות רשמיות כי הכול בורר שם. יום העבודה שלנו היה 24 שעות כי לא יכולנו לעזוב את הילדים בעיקר בשנה הראשונה. היה צריך להרדים אותם, ולראות בלילות מה הולך, אם הכול בסדר, והחל בבוקר השכם וכולל שבתות. בשבתות ניסינו לעשות תורנויות כדי שלא בכל שבת נהיה מרותקים. לאורך היום היינו צריכים להיות אתם ממש מבוקר השכם עד מאוחר בלילה. וזה היה לגמרי לא פשוט – בעיקר לגבי הילדים שלנו. מיכל הייתה בת 7. ענת הייתה בת שנתיים, במחצית השנייה של תקופת הגורים הייתי בהריון עם עופר. הוא לא זוכר את התקופה הזאת אבל מיכל וענת זוכרות את זה היטב כי הבילוי עם הילדים שלי היה בתוך חברת הנוער. זאת אומרת שסחבתי אותן בלי הרף לכל פעילות אחר הצהריים או בערב. הייתי מקריאה לילדים את הפואמה הפדגוגית, זה היה הלהיט שלהם, או את אמיל והבלשים, וככה ערב-ערב היינו מקריאים פרק מתוך ספרים. הייתה לי שורה של ספרים שתמיד הייתי מקריאה פרק אז גם הילדים שלי היו יושבים ושומעים ולפעמים היו באים ילדי משק בני גילם גם להקשיב לפני שהלכו לישון. בחברה עצמה היו 30 ילדים, גדלו ל-40, ובתקופות יותר מאוחרות זה שוב הצטמק קצת. השיא היה 45-40 ילדים. בחלקם הגדול באו ממשפחות של הורים אנאלפביתים במלוא מובן המילה. הילדים שהגיעו הנה היו ברמה של כיתה ב-ג, או

שבכלל לא ידעו קרוא וכתוב. (הם היו בני 12, נ.פ.) כאן היו בעיות שאפשר היה לכתוב על זה ספר, וכבר אמרו לי הרבה פעמים שצריך היה לכתוב על זה ספר. בשביל זה אני כבר לא זוכרת מספיק. על כל פנים הדילמה, לתת לילדים מצד אחד בטחון עצמי, שהם שווים לילדי המשק ושהם ילדים אינטליגנטים ויש להם כל הפוטנציאל, מצד שני ללמד אותם מספרים של ילדי כיתה א-ב-ג זו הייתה דילמה קשה ביותר שבעצם ליוותה אותם כל הדרך. אפילו אם ניסינו להעניק להם את מרב הלימודים. וכך, גם כשהם סיימו אצלנו בגיל 17-18, אם הם הגיעו לרמה ממוצעת של כיתה ט זה היה הישג רב מאוד. אבל הייתי צריכה לנסות ובהרבה מקצועות לבחור כן ספרים של כיתה י וי"א למען הביטחון העצמי שלהם. היו בעיות קשות. הילדים היו נחמדים באופן יוצא מן הכלל. תמיד. ילדים יפים רובם, מאוד יפים. חמודים, חמים מאוד, כללית, לא כל אחד. היו גם פחות. אבל – בין העדות היו מריבות, זה לא יתואר בכלל. זאת אומרת עירקים ומרוקאים – כמו עד היום ברחוב הישראלי – יש ניגודים ותחרות והתנגדויות רציניות מאוד. אז יכולת לשמוע בחדרים של הילדים "מרוקאי סכין" ו"עירקי פיג'מה" ומה הם אמרו על הפרסים אני לא זוכרת והייתה מסכנה אחת יקית, קראו לה שרה פומרנץ, גם היא הייתה גבוהה יותר מכולם, גם יקית מגרמניה ובאה בלי אבא. אימא גרושה או אלמנה, היא הייתה גבוהה, הייתה פחות נחמדה חיצונית מהאחרים, הייתה בלונדינית והיא סבלה משהו נורא. אבל מה – היא הייתה די מחוסנת והיא ידעה להרביץ מכות. הלכו מכות בכלל, היו מכות. אני תמיד נורא נבהלתי מהמכות אבל הם הרשימו הרבה יותר ממה שתיארתי לעצמי ואני למדתי לא להתערב והם כבר יסתדרו. היו מקרים שהתערבתי בין זוגות, והזוגות האלה גם אהבו וגם רבו. אני זוכרת זוג אחד שעמדו להיפרד, ואחר כך באמת נפרדו אבל היו כמה פרידות בדרך, אז מה זה, זרקו סמרטוטי רצפה אחד על השנייה והוא צעק, זה היה איום ונורא אני חשבתי שהם ירצחו זה את זה ובאתי להתערב. למחרת הם שוב היו חברים הכי טובים ואני עמדתי כמו טמבל. למדתי שכדאי לא להתערב. לא אאריך בסיפור הזה. סך הכול משנת 1956-1961 היה סיפור מאוד יפה של חינוך, בעצם התקופה המרוכזת ביותר בה עסקתי בחינוך ובה למדתי הכי הרבה, מכול הבחינות. גם מבחינה דידקטית, עליית הנוער ידעה להעניק למורים שלה עושר בל יאומן – עצות דידקטיות, ליווי פסיכולוגי, ליווי של מפקחים שתרמו לעומק ונתנו משהו נפלא. גם היו לנו השתלמויות בלי סוף וקונטקט רב מאוד. בקיצור – השנים האלה ממש בנו אותי. וכך החברה סיימו בשנת 1961 ואני עבדתי שנה במטבח. השאיפה הלא-הגיונית שלי והמצחיקה הייתה להוכיח שאני מסוגלת לא רק לעבוד עם ילדי העולים אלא מסוגלת לעבוד גם עם ילדי המשק. מאוד רציתי להיכנס לבית הספר היסודי אצלנו במשק, בכיתות היותר גבוהות, ו-ז. ומשום מה הייתה התנגדות של הצוות, או של המנהל, אני מאוד הצטערתי, כאבתי את זה קשות וכמעט... היה לי משבר עמוק. כמעט ורציתי לעזוב את המשק. הטיעון שלהם היה שאין לי הסמכה. יש לי הסמכה רק של עליית הנוער אבל לא של משרד החינוך. אז באותו קיץ, כשעבדתי במטבח ישבתי כחודש בתל אביב, עברתי את הבחינות וקיבלתי את ההסמכה. זה לא עזר לי כי לא קלטו אותי. התכוונתי ללכת להורות בקרית שמונה, בבית הספר המגינים, כבר קיבלו אותי. ואז התלבש עלי יצחק פרסנס, המנהל של בית החינוך המשותף (עמק החולה, בכפר בלום, נ.פ.) והסביר לי שאין מורה לביולוגיה, זה חסר. היה אחד שעמד להפסיק, היה משבר אתו, והם מבקשים שאבוא להורות ביולוגיה. אני לא חשבתי שאהיה ברמה של התיכון לא חשבתי שיש לי הכשרה מתאימה לתיכון אבל היה לו כושר שכנוע רציני והוא אמר – את פשוט צריכה לצאת מרמת הציפיות הנמוכה ביותר, ואז כל שיעור מוצלח שיהיה לך יעלה לך את הסיפוק והביטחון שלך יגדל.

בקיצור – באותה מידה שחשבתי שהייתי צריכה להורות חברת נוער ב-1949 כך גם פה חשבתי שמישהו צריך לעשות את זה. מישהו מחוליות צריך ללכת לשם כי היה שם מורה יחידי והוא עוד מעט יפרוש. ואמרתי – אוקי, ננסה, בחיל ורעדה. זהו. מאז הייתי בבית החינוך. מ-1962 ועד 1985. בכל שש שנים עשיתי הפסקה של שנה במטבח. מ-1969-71 עשיתי B.A בביולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. שוב, לא בלב קל, כי בני עופר היה

אז בן 11 וזה לא בדיוק גיל לעזוב ילד, אבל שוב – שלמה הפציר בי – אני צריכה להגיד לשבחו. אם אלך לעולם לפניו אז שידעו שכל מה שעשיתי, תמיד בתמיכתו הרצינית כי בלי זה לא היה הולך בשום אופן. אנחנו שנינו, לסירוגין, תמיד יצאנו ללמוד. בגלל זה יש לנו רק שלושה ילדים. אנחנו מצרים על זה היום. אבל אף פעם לא הספקנו יותר כי תמיד מישהו מאתנו היה בלימודים. הוא היה בכל מיני קורסים: של ניהול, של ריכוז משק, ואני המון למדתי. היה סמינר עליית הנוער, ואחר כך אוניברסיטה ובכל קיץ קורסים. בקיצור – הסתפקנו בשלושה ילדים.

באוניברסיטה הייתי דור מעל הקולגות שלי, הסטודנטים אבל אני לשמחתי יכולה לציין שתוך שבוע נקלטתי ביניהם באופן יוצא מן הכלל, עד כדי כך שהמרצים ציינו את זה לא פעם כלפיי – כמה שאני מצליחה להיות אתם יחד. כן, זה היה טוב מאוד. בזמן שלמדתי בסמינר עליית הנוער הגעתי הביתה רק בשבתות, פעם **בשבוועיים**, ללילה אחד. באוניברסיטה, חוץ משנה ראשונה שהגענו הביתה ביום שישי ובשבת בערב כבר היינו צריכים להיות בחזרה אז בשנתיים הבאות כבר ביום חמישי חזרנו הביתה, ויכולתי ללמוד בבית ביום שישי. כך שהייתי יומיים בשבוע בבית, ולא לשכוח – חזרה תמיד נתנו לי לטוס. הטיסות אז היו זולות, ובימי ראשון משום מה התכנית הייתה מלאה, מתשע בבוקר עד תשע בערב באוניברסיטה הייתי צריכה להגיע בתשע וזה אי אפשר היה באוטובוס - בקיצור בדרך הלוך טסתי, לאורך שלוש שנים, ובחזרה חזרנו באוטובוס, דרך הבקעה. בשנה הראשונה דרך הגדה ואחר כך דרך הבקעה. הייתי רוב השנים בבית החינוך רכזת הביולוגיה, בשנים שהייתי שם. בהתחלה הייתי כמעט לבד בהוראה הזאת ובמשך השנים הצטרפו אלי ונהיה צוות גדול מאוד ומרכזי מאוד בבית החינוך. הכנסנו מאוד את רוח הצוות, אני לא רוצה לשבח את עצמי יותר מדי אבל בהחלט דחפתי לעסק הזה. היו לנו פעילויות משותפות בתוך הצוות, וגם לימודים משותפים, גם טיולים וגם מסיבות סוף שנה שתמיד עשינו אצל מישהו מאתנו. אפילו במשך השנה, כמה פעמים. יש לנו קשרים חברתיים גם עם החברה שעזבו, קשרים הדוקים.

בשנתיים האחרונות בבית החינוך עייפתי מהוראת הביולוגיה. זה התחיל לשעמם אותי כי נאלצתי לחזור על אותם הנושאים. לא חשוב שניסיתי לשנות את הדידקטיקה אבל הנושאים היו אותם נושאים. אי אפשר בלעדיהם, לב מקצועות היסוד. ואז פנו אלי שאהיה רכזת פדגוגית כללית, שאנחה צוותים באופן כללי וזה עשיתי שנתיים. חשבתי שזה מאוד ימשוך אותי כי היה לי הרבה מה לתרום מבחינה דידיקטית, אחרי הכול ניסיון של כל כך הרבה שנים. אבל אז לאט-לאט הבנתי שזה לא בשבילי. למה? כי הצטרפתי להיכנס לכיתות, לשמוע את המורים, איך הם מלמדים ואת דרך ההוראה שלהם, ובעיקר מורים חדשים ומורים שלא היו עוד בטוחים כל כך ואז הבנתי שלאט-לאט אני הופכת למפקח. אפילו אם אני מנסה להתנהג בצורה חברותית ביותר, לשבת עם המורים, לעזור להם לבנות שיעור וכולי, הפכתי, גם בעיני התלמידים, כי כבר לא הכרתי אותם שמית, כי נכנסתי לכל הכיתות ויש שם אלף ילדים בערך, אז הילדים שלא לימדתי בשבילם הייתי המורה שנכנסת עם התיק ביד ויושבת בצד ומבקרת את המורים אחר כך. רשמתי רשימות תוך כדי השיעור והם הבינו שאני באה בשביל לבקר את המורה. זה לא מתאים לאופי שלי ולא הרגשתי נוח עם זה. אחרי שנתיים של הפעילות הזאת אני הרמתי ידיים. זה היה בתחילת שנת 1985. נכנסה חברה חדשה שעשתה את המערכת. המערכת בזמן הזה הייתה לגמרי מבולגנת. אף מורה לא ידע, היו כל כך הרבה תהפוכות, היו שעזבו, ואחרים שבאו במקומם, בקיצור זה היה בלגן של שבועיים. אני בשבועיים האלה ראיתי שאין לי שום כר פעולה כי אי אפשר היה בכלל לעשות תכנית כלשהי. התכנית שלי תמיד הייתה לשבת עם צוותים. בקיצור – השבועיים האלה שברו אותי טוטאל ואז עשיתי חשבון נפש והבנתי בעצם שהעיסוק הזה של הנחייה הוא לא מתאים לי. כי אני איש שצריך לעשות בעצמי.

לחזור אחורה? כל הקונסטלציה, המורים והצוותים – ראו בי מפקחת. הם הבינו שאני זאת שאגיד למנהל אחר כך – את המורה הזה אל תקלוט. וזה היה ככה, היו לי כמה וכמה מקרים

שישבתתי עם מורים עשר פעמים במשך השנה וערכתי אתם את תכנית השיעור ולווייתי אותם ובסוף אמרתי לדודיק (המנהל) סורי, האיש הזה לא יוכל ללמד גם בעוד עשר שנים. אז התעוררה כלפי ההרגשה שאני המפקח. וזה היה לי לא נעים. ובעיקר המומנט הזה שלא להכיר את הילדים. כי מלבד הילדים של המשק, והילדים הבוגרים שלימדתי, וגולי (סיגל מצר) הייתה מהילדים האחרונים שלימדתי. אתם (רחל מצר) הייתם הראשונים (חברת גור אריה) והם (קבוצת שקד) היו האחרונים. אני זכיתי ללמד בהרבה מקרים שני דורות, גם את האבות וגם את הבנים, וזה היה לי נורא נעים וטוב עם הילדים. ויש לי קשרים טובים עד היום. היום, כשאני פוגשת תלמידים מלפני עשרים ושלושים שנה אז אני בהחלט זוכה לשבחים. תמיד הם אומרים לי – את אחד המורים שתמיד אנחנו זוכרים לטובה. בהחלט אני זכיתי להרבה אהדה, היה לי טוב, אבל כשהרגשתי שמתחיל לשעמם אותי – זה הרגע שצריך להפסיק.

עוד כמה מילים למה בחרתי בסנדלרות

הייתי בת 59 וחצי. מבחינת בית החינוך הם מאוד ניסו להשפיע עלי להישאר בקרבם ולהמשיך או בפיקוח הזה, או בהנחיה, או לחזור לביולוגיה. היה להם חבל להפסיד אותי, בכנות. אבל ברגע שהחלטתי שאני לא בשמחה מגיעה לשם אלא בלחץ אז הבנתי שזה לא זה כי לחינוך צריך להגיע תמיד בשמחה. אני מודה בלב מלא שלאורך כל הדרך חסר לי העיסוק של עבודת כפיים. זה מה שחונכתי לו בבן-שמן. ובכלל בחינוך הציוני שלי בילדות המוקדמת. במכתבים של אבא שלי ז"ל, הוא כתב לי – "תדעי לך שעבודת כפיים היא מוכבדת" למרות שהוא היה מהנדס ועסק בתכנונים. אבל הוא אמר – תהי גאה בזה, תלמדי עבודת כפיים, זה דבר נהדר. ובעיקר החינוך בנעוריי, הגאווה על עבודת הכפיים. זה חסר לי לאורך כל הדרך. בהחלט הייתי מתוסכלת 35 שנים לשבת בקיץ ולהכין שיעורים ולדעת שבאותו זמן החברים והחברות שלי במשק זה הזמן הכי קשה שלהם. אם זה בחקלאות ואם זה במטבח או בחדר האוכל. ולא הייתה לי ברירה כי ברור שצריך לצאת להשתלמויות, אין כל ספק. וצריך להכין שיעורים באופן רציני – אין כל ספק. אבל הרגשתי הצווארון הלבן אכלה אותי מבפנים. תמיד התפלאו עלי, מה את כל כך...

לא נעים לי לבוא לחדר האוכל. ובכנות. זה לא היה משחק. ואני ידעתי שיש חברות שאין להן מושג מה זה הוראה והן חושבות שאנחנו עושים חיים משוגעים. המקורבים שלי ידעו מה זה, לא להיות פנוי לא בערב ולא בבוקר, או לקום בחמש בבוקר להכין שיעורים. לתקן מחברות, זה הזוועה הכי גדולה. אם אני זוכרת משהו לא טוב מהסיפור הזה אז זה באמת ערימות של מחברות ומבחינים. בקיצור אני התגעגעתי בעומק לבי חזרה לעבודת כפיים, ללא ספק.

עור, החומר הזה משך אות שנים רבות. אני נסעתי עם הנהגים של בית החינוך שנסעו לקנות חומרים בשביל הוראת מלאכת היד ונכנסו גם למגדל העמק וקנו שם כמה שקים של עורות. אני קניתי גם לעצמי שק. זיל הזול, כמה גרושים. ובמקרה לפני 15 שנים השתתפתי בחוג בובות בתל חי. בעצם אני יזמתי אצל ירי שיתקיים כזה חוג. דליה הציירת הנחתה את החוג והיא למדה גם לעשות בובות לתיאטרון בובות וכל מיני. החוג הזה נתן לי את הפתיחות לתפירה כי אני לא ידעתי תפירה במכונה אף פעם. בבן-שמן לימדו אותנו פעם. עמדנו בתור, שרשרת של בנות ולימדו אותנו לתפור במכונה. הייתי ילדה בת 13 אבל יותר לא נגעתי במכונת תפירה ולא חשבתי מעולם שאדע לעשות את זה. חשבתי שזה אמנות משהו יוצא מהכלל. משהו יותר קשה מללמד מחשבים. זה היה בתדמית שלי. לסרוג אהבתי, לצייר, אבל לתפור במכונת תפירה לא חלמתי על זה. בחוג הבובות היינו צריכים לתפור לבובות האלה בגדים. לענת הייתה מכונת תפירה קטנה, זינגר, שאימא שלי קנתה לה באיזה מבצע ארבע שנים לפני חתונתה, ז"א לפני 16 שנים. אימא קנתה לענת מכונת תפירה ואמרה שהיא תיתן לה אותה כשתתחתן. אז המכונה הייתה אצלי. ואז למדתי לתפור. תפרתי לבובות בגדים ואת הבגדים האלה הלבשתי לנכדה שלי, לכרמי, כי היא הייתה בדיוק בת שנתיים באותו הגובה

כמו הבובות. אם כרמי הייתה בת שנתיים החוג היה לפני 11 שנה. אז פתאום ראיתי – זה שום דבר לתפור. את גוזרת או לפי דוגמא, או מהראש זהו. ואז התחלתי לתפור גם עורות דקים. ככה התאהבתי בעניין הזה של עשייה מעור. תפרתי תיקים קטנים, קלמרים, חגורות פשוטות... עד עכשיו יש לי כל מיני תיקים שתפרתי אז מעורות זמש. זה הולך על מכונה ביתית, בהחלט. בכלל במכונה ביתית גם עור רגיל אם הוא לא עבה מידי – אפשר לתפור. יש מחטים מיוחדים לזה. ואז נורא התלהבתי מהרעיון של עור. הלכתי לסנדלר שלנו, אורי ואמרתי לו, אני אקח לי יום בשבוע חופש מבית החינוך (לפני 8-9 שנים) ואתה תלמד אותי איך מתקנים נעליים. ואורי הפסיק כמעט לעבוד אבל אז הוא עוד עבד. זה היה ככה שנתיים אחרונות שהוא עבד בתיקונים. בקיצור הוא כעס עלי, מה את חושבת, איזו חוצפה של מחשבה, מה שאדם לומד שנים רבות במשך כל השבוע את תלמידי יום אחד בשבוע במשך שנה? נתן לי מנה באבי אבי. אני חושבת שהוא באיזה מקום פחד על מקומו, פחד מתחרות, וטוב, התקפלתי. חשבתי מה לעשות. ואז הוא חלה והלך לערד. הייתה לו אסטמה קשה. הם היו ארבע שנים בערד עד שהוא נפטר. וכשנפטר אז הרי יובל קיבל את הסנדלרייה, ומוניק, אבל רק למכירות, הם הרי לא נגעו לא במסמר ולא בכלום. להיפך, היו מכונות כמו המלחציים שמישהו גנב. זה היה הפקר שם, ממש הפקר. מזל שהמכונות האחרות היו בסדר.

באותו בוקר שבאתי לבית החינוך לפני חמש שנים ופתאום הרגשתי חנק. הרגשתי שאין לי מה לעשות פה. גם לא היה לי מספיק שיתוף פעולה של דודיק, הוא לא היה בדיוק משתף אותי. בעצם הייתי צריכה להיות יד ימינו וזה לא הלך כמו שצריך. לא ידע איך לאכול את זה. בוקר אחד לקחתי את התיק שלי, באתי באופניים, חזרתי הביתה, הלכתי לאילון, הוא היה המזכיר, אמרתי, אילון – אני חוזרת הביתה. לא. לפני זה הלכתי לבינה. עם בינה היו לנו לאורך שנים של חינוך יחסים די אמביוולנטיים. זאת אומרת, היא הייתה המחנכת הראשית של ילדי המשק, ואני של חברת הנוער והיו לנו די וויכוחים לגבי למשל לבנות את פינות הנעורים בתוך חברת הילדים. אני התנגדתי והיא הייתה בעד. בכל מיני דברים היו לנו מחלוקות. אני קיבלתי על עצמי את החינוך שלכם והיא עוד נהגה לקחת אתכם לארוחת הערב בחדר אוכל, המשותפת. אני הייתי משוכנעת שצריך לאכול במשפחות. היו לנו עמדות שונות. אבל לאורך השנים התקרבו בהחלט. גם בעמדות שלנו, אני מניחה. אבל זה באופן אישי. אני תפסתי אותה ואמרתי לה בינה אני מוכרחה לדבר אתך. אני מוכרחה לחזור הביתה ואני משוגעת על תפירה, אני בעצם רוצה לתפור. היום אני לא משוגעת אבל אני תופרת מה שצריך. אמרתי, מה את חושבת, אני אכנס למתפרה, לתפור? בשום אופן, את זה את לא תעשי. את לא תרגישי טוב שם, את לא תשתלבי עם האווירה שם ותהיי אומללה. את תקבלי על עצמך את הסנדלרייה כי אנחנו כבר פעם דיברנו על זה והעלית את זה. אני פשוט שכחתי את זה. אבל היא הזכירה לי. אני שכחתי את הרעיון של הסנדלרייה כי זה כבר הפך לחוסר ענף, זה היה רק מסחרי. עשיתי חושבים, אמרתי אוקי, את צודקת. אבל איפה אני אלמד? ואז התגלגל הסיפור שחיפשתי דרך חברים שלי בתל אביב סנדלרים מיומנים, כי אין קורס סנדלרות בארץ. אין. חברה טובה שלי מצאה לי סנדלר א-א בתל אביב, בשדרות ח"ן, שמוכן לקבל אותי ללימודים. נסעתי אליו, הוא אמר תראי, כמה תנאים. קודם כל הוא קצת התפלא, כי אני בכל זאת קרוב ל-60. תנאי אחד שתהיי פה מיום ראשון בבוקר עד יום שישי בערב. בסדר, במשך חצי שנה נדמה לי. עלות הלימודים – 1000 שקל לחודש. זהו, לא סגרנו, חזרתי הביתה ואז שלמה סיפר לי שהוא גילה, שבשמיר יש זוג סנדלרים וותיקים. פניתי אליהם, הוא הזמין אותי, שאל מה עשיתי עד כה. אמרתי שהייתי מורה, הוא היה בטוח שהייתי מורה למלאכה, ואז זה בא בחשבון. אמרתי לא, אני מורה לביולוגיה. הוא מאד פקפק אבל אמר אוקי, תבואי, תביאי נעליים מקולקלות, נתחיל לדבר ונראה אם את בכלל מתאימה לדבר הזה. אז אחרי המפגש הראשון זאת הייתה ממש חתונה קתולית, כן? הוא באמת בעל מקצוע נהדר, הוא שמח מאוד שעוד מישהו מצטרף לחברה שלהם כי אשתו היא כאילו רק עוזרת על ידו. ואני – לאורך השנה הזאת בכל בוקר, בעשר הסיעו אותי לשם ובשתיים-עשרה ורבע היה לי אוטובוס חזרה עד לאמפיתיאטרון. תמיד נסעתי לשם עם שק נעליים לתיקון,

חזרתי עם הנעליים האלה מתוקנות ומהיום הזה אף זוג אחד לא הלך לקריית שמונה. היו חברים שפקפקו, אני זוכרת. חנה בקרס, למשל שיש לה בעיות אורתופדיות קשות, נורא פקפקה אבל היא העיזה פעם והייתה מבסוטה עד הגג מהתיקון. והוא באמת סנדלר אורתופדי. גם כמה חברות לקחתי אתי שהוא יעץ מה לעשות. ואז, אחרי שהייתי חצי שנה בעסק הסכימו לצבוע לי, וזרקתי את כל האצטבאות הישנות ועשיתי ניקיון וסדר ופרקנו את הליפט שהיה מלא עכברים וחולדות שאכלו את כל החומרים שהיו שם. זה היה נורא, הליפט הזה. וממש הכול עבר שיפוץ מחדש, צבעו וסידרו חשמל. מאז אני חמש שנים שם ואני כל בוקר קמה בשמחה לעבודה. זה מקום חלום. אני משתדלת להביא גם דוגמאות של נעליים מהמשביר אבל היום עם המיתון כמעט ואין. לפני שנתיים-שלוש מפעלים של נעליים היו באים אלינו עם טנדרים להביא דוגמאות. היום עם המיתון כל אחד יודע – הקיבוצים בצרה, איש לא מופיע. אין. אין כמעט יום שלא בא מישהו לברר איזה דבר או לספר איזה דבר או להתיעץ. אני שמחה שזה משתלב, שאני נוסעת לקניות פעם בשבועיים-שלושה, והכול אני קונה בחיפה, במשביר, ואז יש לי הזדמנות לקפוץ לילדים שלי וזה משתלם יופי. בערך פעם בשלושה שבועות יוצאת לי נסיעה, כולל לילה, וזה טוב מאוד. ויש לי מזל, אני דופקת על עץ, שהידיים שלי לא עם ראומטיזם ולא עם ארטריטיס ואני יכולה לעבוד.

זהו. זה הסיפור של המקצועות שלי. ומוזר לי מאוד, אני בתדמית שלי מורה לביולוגיה. לא שיש לי שאיפה לתדמית יוקרתית, אלא זה ליווה אותי 35 שנים. מורה. לטוב ולרע, מורה אין לזה תמיד קונוטציה חיובית רק. מורה זו שמטיפה מוסר, או זו שמלמדת עברית. פתאום מתברר לי שהילדים שהיום בכיתה ו-ז חושבים שאני בעצם 50 שנה סנדלרית! וזה מאוד מוזר לי. וכשאתה מספרת להם שהייתי מורה המון שנים בבית החינוך, של ההורים שלהם, הם כל כך מופתעים... מאוד משונה להם, כן? כי עבורי חמש שנים זה כמו אתמול, בפרספקטיבה, ובשבילם חמש שנים זה שלישי חיים, חצי חיים. אבל סך הכול זה מקצוע יפה, אני סקרנית אם בבוא היום אני אמצא מישהו שירצה ללמוד את זה, מהצעירים יותר. בתור מקצוע להסבה, מי שיש לו ידיים בריאות ורצון טוב זה דבר טוב מאוד. אנשים מהעיר נורא מופתעים מזה, חברים שלי. תמיד כשפוגשים אותי שואלים אותי מה, את עוד בסנדלרית? כן, נו, הלוואי עד מאה ועשרים אם הידיים שלי יאפשרו, למה לא? לא, אבל להם זה מוזר, כי סנדלר זה כזה מסכן, עני, שיושב בתוך הכוך...

ש.: בשנים האחרונות את מרכזת את וועדת גיל הזהב.

ת.: כן.

ש.: הוספת לזה... זה מושג אחר לגמרי.. את יכולה קצת לספר, התחלה, אמצע, סוף?

ת.: כן. אספר מה אני רואה כתפקיד הוועדה הזאת. קודם כל גיל זהב זה שם כל כך מטופש כי לכל כך מעט אנשים זה זהב באמת. וועדת קשישים זה עוד יותר טיפשי כי המילה קשישים היא מילה איומה. כמו לקושש עצים או קש. אז אני אומרת וועדת זקנים כי זקנים בעיני זו מילה מכובדת. אני תמיד מדברת על זקנים כשאתה מדברת לוועדה, ואנשים נדהמים לרגע. זקנים בעיניהם זה דבר בזוי ובעיני, וגם בתנ"ך, גם בתלמוד, זו מילה מכובדת. הזקן הוא חכם. הזקן הוא בעל הניסיון. הזקן הוא סמל למשהו חיובי. מכל השמות שיש זה השם המתאים ביותר בעיני. הזקנים, או שכבת הזקנים.

התפקיד מתחלק לשני כיוונים. דבר אחד – זה לעשות להם חיים כמה שאפשר טובים. הרבה אירועים, שיהיה להם טוב על הלב. שכיף. שהצרות של הזקנים הן רבות מאוד. אם זה מחלות שלהם, אם זה בעיות במשפחה, אם זה נטישת ילדים, ובדידות ואלמנות, המון בעיות. זה עצוב שהטבע ארגן את החיים בצורה שכזאת, שככול שהגיל מתקדם וממילא האדם נחלש והמחלות בפתח, אז גם הבעיות הולכות ורבות. ככה זה, זה הסיפור מהחיים. יש כבר הרבה מאוד, לדאבוננו, שכל הילדים נטשו, את מבינה? והרבה אלמנות, כמו בכול

האוכלוסייה, אבל בכפר קטן כמונו זה מאוד בולט. כיוון שהחיים בקיבוץ הם חיים של חבורות, ללא כל ספק, אז אותם אנשים שנשאר בודדים, ועוד אם נשאר ללא ילדים אז זה בכלל עצוב כפל-כפליים. לכן אירועים כמו טיולים פעם בחודש, או מפגשים שהם יפים, שיש בהם תוכן ונחת הם חשובים ממדרגה ראשונה. זה כיוון אחד, ואולי הכיוון הראשי שבו התעסקת באמת. וכיוון אחר זה לדעת את הבעיות שיש ולנסות לפתור אותן. בעיות בריאותיות, בעיות של בלטות לא בסדר, שמישהו צריך איזו עזרה או עגלה. בזה אני קשורה לוועדת בריאות, ואני צריכה להגיד שהקשר הוא טוב עם רכז הבריאות. זה היה קודם אורי גרצר ועכשיו זה צבי אבן-דנן. אנחנו עובדים בשיתוף מהודק. הוא דואג אם צריך מטפלות. הוא מדווח לי, ואני משתדלת להיכנס, לראות אם הדברים בסדר. הוועדה הייתה קטנה מידי, עד כה רק וויירה ואני. ויירה בינתיים עברה למזכירות חברתית והיא מאוד עסוקה וגם עובדת בחוץ. אדם שעובד בחוץ קשה לו מאוד לרכז וועדה, היא ריכזה, כי זה דברים שבמשך היום הם קורים. גם נפגשים המון במקום. וגם זה שאנשים יכולים להיכנס בסנדלריה, שעוברים ונכנסים ומדברים על הבעיות. שנים היה לי פרויקט אחד שלא הצלחתי להזיז אותו וזה הקמת מרכז לקשישים. מרכז בריאות, מה שנקרא. אני מאוד מקווה שלקראת יובל החמישים משהו יזוז בשטח. קיבלתי רמז מהמזכירה החדשה שינסו להזיז את זה. יש תכנית. ממש מסמר ראשון שצריך להיות בית רעות ושניים שלושה חדרי חולים, שאם אדם בודד חוזר מבית חולים וזקוק לטיפול מרכז, לא אחד, אחד נשאר בביתו, אבל אם יש כמה. היו לנו כמה מקרים כאלה השנה. אז שיהיה איפה להיות. מעון-יום שיהיה איפה להיות. בייחוד לאנשים שנשאר בודדים. למזלנו הרב סוף-סוף נמצאה מטפלת קשישים. זה נושא שהרבה שנים חיפשנו וחיפשנו, ופינוי לכל מי שהתאים, ולא הייתה היענות. ועכשיו רונית ינאי בשמחה קיבלה את זה על עצמה, וברצון רב מאוד. עוד לא עושה את זה חודשיים וכבר נוחתים מוועדת חינוך שצריך אותה לגן ילדים. אני יודעת שצריך אותה אבל מוכרחות להיות אלטרנטיבות אחרות. כי מכול המשק הגדול הזה אישה אחת נמצאה שרוצה לעשות את זה ואפילו אחרי כמה שבועות שהתחילה מצאה שפה משותפת עם כל מיני וותיקים שאף אחד לא חדר, כמו יורם, והיא יודעת להגיד לו X Y Z, והוא עושה את זה, והיא נכנסת כשהוא חוזר מהעבודה ויש לו נפש חיה לדבר אתה. וכשנכנסה לזה היא אמרה שהיא רק עושה את זה למשך שנה עד שבעלה יחזור מלימודים, ואז היא תצא ללימודי חינוך, ועכשיו היא כבר מוכנה ללמוד לימודי קשישים וכול מה שקשור. אז אני מאוד מקווה שימצאו פתרון אחר לגן הילדים, שאני מודעת לצורך שלו. יש לי שם שני נכדים וזה יהיה נורא אם לא ימצאו צוות טוב כי זה גן משולב תלת-שנתי וגננת מתחלפת, ואין לי ספק שצריך שם כוח רציני. אבל לא יכול להיות שאת הפתרון האחד שמצאנו...

...בוודאי, בוודאי. את מבינה, אם זה יפעל, והיא תהיה אתי בוועדת הקשישים, ואם רוזין תיכנס לשלבים של הפעילות ואם יתחילו להקים – אז כן תהיה לי הרגשה מאוד טובה. אז באמת יהיה הישג. את המקלחות גם השגנו, שהוסיפו לשיכון ג-ד אבל שמה רבים התווכחו אם צריך או לא צריך את זה. את הספסלים הקימו, זה אני לחצתי שיקימו את הספסלים. אבל הביאו עץ ששרף יוצא ממנו, לא קנו את העץ הטוב. אני בינתיים לא רואה שיושבים עליהם הרבה אבל אני מקווה שיתקנו את הפגם הזה. זה תהליך שצריך לשרוף את זה. זהו. זה הסיפור בינתיים.

ש.: רות, עכשיו את עברת דרך ארוכה מייסוד הקיבוץ ואנחנו היום ב-1989, נכנסים ליובל של הקיבוץ. איך את רואה את השינויים, הם מטרידים אותך או שהם חלק מתהליך שאת חיה אתו טוב?

ת.: להגיד שלא מטריד זה לא יהיה נכון. לא כל כך מטריד מה הולך בחוליות. השינויים אצלנו לא דרסטיים כל כך כמה שאני רואה, אבל מאוד מטריד מה שקורה בתנועה הקיבוצית. אני קוראת בעיתון שגזבר ורכז משק בכפר החורש עזבו שם והפכו לגזבר ורכז משק שכירים בעין זיוון – אז זה כאילו סוף הדרך. אין ספק. או שזוגות מתחתנים ואתה לא בטוח אם אחד

מתוך שמונה זוגות האלה יחזור למשק. הסימן שאלה לגבי הצעירים היום הוא כבר לא סימן שאלה. זה מקרה יוצא דופן כשצעיר מחליט שזו דרכו. זה בהחלט מדאיג. עכשיו להגיד אם אני מוטרדת אם קיבוצים כן או לא יתקיימו – לא. זה לא מטריד אותי. קודם כל אני רוצה להגיד שלגבי ולגבי שלמה זו הייתה דרך נפלאה ולא היינו מחליפים אותה בשום אופן אם להסתכל ברברס. בשום אופן. לשנינו היה מאוד מתאים וטוב בדרך הזאת. זה שזאת לא הייתה דרך מתאימה לכל החברים הוותיקים שחיו פה אין ספק כי זו דרך שדורשת אופי מסוים ואופי אחר לא מתאים לזה. אדם צריך להיות לא-חומרני, ואדם צריך לרצות לתרום כמה שהוא יכול, וכולי. ברגע שזה לא קיים אז הקיבוץ לא. עכשיו אני גם בטוחה שהמדינה לא הייתה קמה ללא הקיבוצים. אני בטוחה בצדקתם של הקיבוצים – בדיעבד. הצדיקו את עצמם עד קום המדינה. ברגע שקמה המדינה והקיבוצים הוחלפו בתפקידם על ידי צה"ל, לא לגמרי, אבל היום מי שעוצר את הלבנונים בגבול משגב-עם זה הצבא ולא הקיבוץ. זה שאנשי מנרה ומשגב עם הם גיבורים גדולים שיושבים שם עד היום וסופגים את הקטיושות – זה אין ספק. אבל פעם, הם באמת, בגופם, הגנו על המדינה, על הגבולות. היום יש צה"ל. פעם, עד שהליכוד עלה לשלטון, היינו ראש החץ של החקלאות העולמית. החקלאות הישראלית הטובה בעולם הייתה. היום החקלאות קרסה. קרסה בגלל הפשלות הכלכליות שנוהלו לאורך הדרך על ידי שרי האוצר של הליכוד. אין כאן ספק, זו הייתה חקלאות שאין כמוה. אצלנו למשל, במשק, המפעל היה די שולי על יד החקלאות. החקלאות והקיבוצים זה הולך יד ביד. ואם החקלאות יורדת ונעשית דבר שולי...

אז כן אני מודה שלא אתייאש אם הקיבוץ ישתנה באופן קיצוני מאוד. אכפת לי שהכפר הזה יישאר. שהיישוב הזה יישאר. אבל צריך למצוא דרך שאנשים ירצו לחיות בו ויחיו בו עם הרגשת רווחה. לא עם מועקות של כל מיני פשלות ושגיאות שנעשות בגלל תקנונים ישנים וחוקים מיושנים. לא אכפת לי שישתנה. אין לי שום סנטימנטים לערכי הקיבוץ מלפני חמישים שנה. אני נהנית מהם. אם בניי ונכדיי לא רוצים אותם אני לא יכולה להתערב, הם צריכים לקבוע אותם. מאידך הייתי מאוד עצובה שמיכל ועופר עזבו. הייתי עצובה שהם לא בקרבותי, לא שהם לא בקיבוץ כי זה לא... (קטע חסר נ.פ.)